

М.І.Маниліч, кандидат економічних наук, доцент
Буковинський університет, Чернівці

А.Д.Ворошан, аспірантка
Буковинський університет, Чернівці

МЕТОДИКА ОЦІНКИ МЕЗОІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

На основі аналізу існуючих методик оцінки інституціональної середовища розроблена методика вимірювання регіональної інституціональної середовища. В межах запропонованої методики проведено компаративний аналіз інституціональних середовищ регіонів України та ЄС. Виявлені порівняльні переваги та недоліки інституціональної середовища регіонів України. Проаналізовані проблеми адаптації регіональних інститутів ЄС в Україні.

On the basis of analysis of existent methods of estimation of institutional environment is developed method of measuring of regional institutional environment. Within the framework of the offered method the comparative analysis of institutional environments of regions of Ukraine and EU is conducted. Comparative advantages and lacks of institutional environment of regions of Ukraine are exposed. The problems of adaptation of regional institutes EU are analysed in Ukraine.

Постановка проблеми. Підключення України до євроінтеграційного процесу потребує постійного моніторингу щодо наближення її кількісно-якісних параметрів суспільно-економічного розвитку до аналогічних в ЄС, що дасть змогу вчасно реагувати на появу проблем та небезпек зазначеного процесу, адекватно до зустрічних «прогалін» вносити зміни як у національну та регіональну політику соціально-економічного розвитку, так і євроінтеграційну політику нашої держави.

Актуальним напрямком прискорення євроінтеграційного процесу є цілеспрямована інституційна конвергенція, під якою розуміють адаптацію, взаємне пристосування та уніфікацію суспільно-господарських інститутів різних територіальних суспільно-економічних систем. Зазначене обумовлює науково-практичну потребу в методичних та методологічних прийомах щодо оцінки інституціональних середовищ України та ЄС, аналізу інституціональних трансформацій України під впливом євроінтеграції, що, у підсумку, дасть змогу кваліфіковано підійти до використання технологій інституційної модернізації («трансплантації», «вирощування», «спрощування» тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інституційне середовище у широкому розумінні являє собою набір «правил гри», що визначають характер, способи та напрямки координації людської діяльності в соціальній, економічній, правовій (юридичній) та політичній сферах. При цьому ядром інституційного середовища виступає економічна сфера.

Відповідно до сферного підходу існує кілька методик щодо інституційного аналізу, найбільш відомими з яких є ті, що представлені в рамках провідних міжнародних експертних агентств та фондів, зокрема Freedomhouse, Heritage Foundation, Transparency, Weforum, Doingbusiness, Worldbank, EBRD та ін.

Окремими науковцями розроблені методики, спрямовані на дослідження однієї чи кількох сфер інституційного середовища, зокрема:

- юридична, що описує норми правового режиму господарської діяльності[1];
 - методика Дж. Хофстеда, яка розроблена для аналізу управлінської культури (організації трудових відносин) і ґрунтується на застосуванні таких параметричних змінних, як дистанція влади, індивідуалізм-колективізм, чоловіче-жіноче начало, запобігання невизначеності (відношення до ризику), орієнтація на довго- чи короткострокові цілі в житті[2];

- методика С. Корнела і Дж. Колта, запропонована для визначення рівня владних відносин на основі врахування таких параметрів, як структура влади, владні повноваження, місце інститутів влади в соціальній структурі, джерело влади[3];

- методика С. Кірдіної, побудована на теорії Х- та Y-матриць, параметри оцінки яких лежать в площині трьох сфер, а саме економічній (інститути ринкової або редистрибутивної економіки), політичній (інститути унітарного або федеративного політичного устрою) та ідеологічній (інститути субсидіарної або комунітарної ідеології) [4].

Постановка завдання. Зазначені методики у переважній більшості розроблені для аналізу макро- та мікроінституційного середовища. Виходячи із того факту, що саме мезоінститути визначають дієздатність макро- та мікро- інститутів, актуальною потребою є розробка методики, яка б дозволила комплексно оцінити стан та розвиток кількісно-якісних параметрів мезоінституційного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. В концептуальному вимірі мезоінституційне середовище, крім регіональних інститутів, включає в себе набір інститутів, екстрапольованих із макро- та мікросередовища. Відповідно для розробки методики його оцінки перш за все необхідно класифікувати інститути як за сферами свого впливу, так і за рівнями ідентифікації. Крім того, необхідне дотримання певних методологічних вимог до використання інституційних показників чи індикаторів, зокрема: повнота, достовірність, репрезентативність, своєчасність; взаємозв'язок із іншими індикаторами регіонального розвитку; взаємозалежність із іншими рівнями інституціоналізації регіональних соціально-економічних відносин.

Якість інституціонального середовища регіону передусім залежить від якості інституціонального середовища країни, що зумовлює потребу залучення до компаративного інституціонального аналізу макроінституційних індикаторів (табл.1).

Таблиця 1

Макроінституційні індикатори регіональних економік сусідніх країн-членів ЄС та України, 2008 р., (балів)

Інституційні індикатори	Параметри індикатора	Польща	Румунія	Словаччина	Угорщина	Україна
Громадянські права	max – 1; min - 7	1,25	2,25	1,5	1,5	2,75
Політичні права	max – 1; min - 7	1	2	1	1	3
Режим (тип) управління	демократичний – 1-2,99; частково демократичний – 3-3,99; гібридний – 4-4,99;	2,39	3,36	2,29	2,14	4,25
Демократичність влади	max – 1; min - 7	3,5	3,75	2,5	2,25	4,75
Виборчий процес	max – 1; min - 7	2,0	2,75	1,5	1,75	3,0
Незалежність судової системи	найвищий рівень – 1; найнижчий рівень - 7	2,5	4,0	2,5	1,75	4,75
Якість поліцейського	мінімальна – 1; максимальна - 7	3,84	4,23	3,43	4,77	3,22

обслуговування						
Свобода преси	F - вільна; PF- частково	F	PF	F	F	PF
Відповідальність перед суспільством*	відсутність – (-2,5); наявність – 2,5	0,81	0,47	0,98	1,1	-0,09
Політична стабільність і відсутність насилля*	відсутність – (-2,5); наявність – 2,5	0,58	0,19	0,94	0,65	0,16
Ефективність уряду*	min – (-2,5); max – 2,5	0,38	-0,09	0,76	0,7	-0,6
Якість державного регулювання*	відсутність – (-2,5); наявність – 2,5	0,71	0,48	0,99	1,15	-0,42
Дотримання законодавства*	min – (-2,5); max – 2,5	0,28	-0,17	0,35	0,74	-0,7
Контроль за корупцією*	min – (-2,5); max – 2,5	0,14	-0,19	0,28	0,44	-0,73
Захист прав власності	max – 7; min – 1	3,96	4,17	4,91	5,24	3,27
Захист інтелектуальних прав власності	найвищий показник – 7; найнижчий – 1	3,37	3,53	3,66	4,09	2,7
Захист інтересів міноритарних власників	найвищий показник – 7; найнижчий – 1	4,35	4,09	4,17	4,55	3,28
Якість аудиторських і звітних стандартів	найвищий показник – 7; найнижчий – 1	4,59	4,48	4,92	5,14	3,66
Корупція*	min – 10; max – 0	4,2	3,7	4,9	5,3	2,7
Ефективність державних витрат	мінімальна – 1; максимальна - 7	2,7	2,75	2,84	2,26	2,94
Довіра політикам	max – 7; min – 1	1,88	1,97	1,88	2,06	2,01
Економічна свобода	середня – 60 -69,9; переважно невільна – 50 – 59,9	59,5	61,5	68,7	67,2	51,1

- Дані за 2007 рік.
- Складено автором на основі джерел: [5; 8; 9]

Як видно з табл.1, макроінституційне середовище України порівняно з сусідніми країнами-членами ЄС (Угорщиною, Словаччиною, Польщею, Румунією) значно програє. Найбільший інституційний розрив демонструють такі макроінституційні індикатори, як:

- економічна свобода, де Україна позиціюється як країна з переважно невільною економікою, особливо в таких сферах, як бізнес, державне управління, інвестиції, права власності[5; 6];
- корупція та контроль за корупцією, що, крім того, мають в Україні негативну тенденцію [7];
- дотримання законодавства, яке, за підрахунками експертів Світового Банку, в Україні виконується на 30% [9];
- демократичність державної влади: в Україні - переважно недемократичний тип;
- тип державного управління, що свідчить про позиціювання України в когорті країн з перехідною (гібридною) економікою;
- захист прав власності (в тому числі інтелектуальної) та захист інтересів міноритарних власників;
- незалежність судової системи, якість поліцейського обслуговування тощо.

Спільними макроінституційними проблемами в досліджуваних країнах, з огляду на низькі показники макроінституційних індикаторів, є слабка політична стабільність; незадовільний стан відповідальності влади перед суспільством; довіра суспільства політикам (фінансова чесність політиків); неефективність урядової політики та державних витрат; неякісне ринкове регулювання; недотримання законодавства; відсутність належного контролю за корупцією тощо.

Тенденційно погіршується в усіх досліджуваних країнах інститут демократизації державної влади, що зумовлює новітні хвилі розвитку адміністративних економік.

Невеликий перелік інституційних переваг у досліджуваних країнах. Зокрема, до них належать: громадянські права та свободи (крім Румунії та України); політичні права (крім Румунії та України); свобода преси (крім Румунії та України); виборчий процес (тільки в Словаччині); низький стан розвитку організованої злочинності та тероризму, що значно зменшує втрати бізнесу[8].

Оскільки регіональний рівень є проміжною (з'єднувальною) ланкою на шляху інституціоналізації господарських відносин на макро- та мікрорівнях, для порівняння інституційних середовищ досліджуваних регіонів слід долучити мікроінституційні індикатори регіонально економічного розвитку (табл.2).

Як видно з табл.2, стан розвитку мікроінституційного середовища України в цілому відстає від аналогічних в Польщі, Румунії, Словаччині та Угорщині, хоча й спостерігається певна позитивна ідентичність в сфері ефективності корпоративного управління та негативна – у сфері корупційних витрат бізнесу.

Таблиця 2

Мікроінституційні індикатори регіональних економік сусідніх країн-членів ЄС та України, 2008 р.

Інституційні індикатори	Польща	Румунія	Словаччина	Угорщина	Україна
Ефективність корпоративного управління, балів*	4,3	4,63	5,3	4,45	4,44
Етична поведінка компаній, балів *	4,54	3,61	3,88	3,76	3,3
Корупційні витрати з фондів компаній, приватних осіб, балів*	3,42	3,27	3,35	3,28	2,99
<i>Реєстрація підприємства:</i>					
- кількість процедур	10	6	6	4	10
- кількість днів	31	10	16	5	27
- вартість**	18,8	3,6	3,3	8,4	5,5
- мінімальний сплачений статутний капітал*	168,8	1,1	30,4	10,8	174,2
<i>Отримання ліцензії:</i>					
- кількість процедур	30	17	13	31	30
- кількість днів	308	243	287	204	471
- вартість**	137	91,2	13,1	10,3	1901,7
<i>Реєстрація власності:</i>					
- кількість процедур	6	8	3	4	10
- кількість днів	197	83	17	17	93
- вартість (% від вартості власності)	0,5	2,4	0,1	11	2,9
<i>Виконання контрактів:</i>					
- кількість процедур	38	31	30	33	30
- кількість днів	830	512	565	335	354
- судові витрати (% від суми позову)	12	19,9	25,7	13	41,5
<i>Ліквідація підприємства:</i>					
- кількість років	3	3,3	4	2	2,9
- вартість**	20	9	18	15	42

* Найвищий показник – 7; найнижчий – 1. ** % від величини середньодушового доходу.

Складено автором на основі джерел: [8; 10]

Найбільшу небезпеку для вітчизняного мікроінституційного середовища становить розмір трансакційних витрат, які ідентифікуються через цілий кластер мікроінституційних індикаторів, а саме:

- Етична поведінка компаній, яка в Україні, за семибальною шкалою, знаходиться на рівні, нижчому за середній, що впливає на розвиток опортуністичної поведінки в бізнес-середовищі;
- Ліцензування, що вимагається у більшості галузей вітчизняної економіки, заважає розвитку підприємств та потребує значних витрат, зокрема кількість днів на отримання ліцензії сягає 471, а вартість ліцензії в середньому становить 1901,7% від середньодушового доходу населення, коли аналогічні показники в Угорщині становлять 204 дні та 10,3% відповідно;
- Витрати невиконання контрактів, які сягають 41,5% від середньодушового доходу населення, коли аналогічний показник в Польщі становить 12%;
- Витрати на реєстрацію прав власності, що в Україні супроводжується найбільшою кількістю процедур та вартісними затратами;
- Витрати на ліквідацію підприємства, що у вартісному виразі є найдорожчими серед усіх досліджуваних країн;
- Корупційні витрати, що пов'язані із подоланням встановлених адміністративних бар'єрів;
- Витрати на реєстрацію підприємства. Формальні, коли розмір мінімального статутного капіталу сягає 174,2% від середньодушового доходу населення (аналогічний показник в Румунії становить в середньому 1,1%). Неформальні, пов'язані із некомпетентністю та опортунізмом державних службовців, вимогою авансування податкових платежів тощо.

На регіональному рівні складається особливий тип економічних інститутів, що, з одного боку, продовжують дію макро- та мікроінститутів, а з іншого – формують інституційний «каркас» (аналогічний мікро- та макроінституційним системам), який, щоправда, визначає правила економічної поведінки для регіональних інституційних агентів (влади, бізнесових та громадських угруповань).

Мезоінституційні індикатори регіональних економік України та суміжних із нею країн-членів ЄС свідчать про значний розрив у розвитку вітчизняних інституційних середовищ (табл.3).

Таблиця 3

Мезоінституційні індикатори регіональних економік сусідніх країн-членів ЄС та України, 2008 р.

Інституційні індикатори	Польща	Румунія	Словаччина	Угорщина	Україна
Демократичність регіональної влади*	2,25	3,0	2,25	2,25	5,25
Адміністративне навантаження (обмеження, звіти, регулювання)*	2,26	3,41	2,75	2,23	2,91
Зовнішня торгівля, в тому числі:					
Експорт:					
- кількість документів	5	5	6	5	6
- кількість днів на експорт	17	12	25	18	31
- вартість експорту (дол./ контейнер)	884	1275	1445	1300	1230
Імпорт:					
- кількість документів	5	6	8	7	10
- кількість днів на імпорту	27	13	25	17	36
- вартість імпорту (дол./ контейнер)	884	1175	1445	1290	1250
Податкове навантаження:					
- кількість податків та зборів	40	113	31	14	99
- кількість годин на сплату податків	418	202	325	330	848
- податок на прибуток (% від прибутку)	13	10,4	6,8	9,1	11,5
- податок і виплати на зарплату (% від прибутку)	23,5	35,5	39,5	39,4	43,3

- інші податки (% від прибутку)	3,7	2,1	1,0	8,9	3,7
- загальна податкова ставка (% від прибутку)	40,2	48	47,4	57,5	58,4
Фаворитизм влади при укладанні контрактів, полісів з фірмами, індивідуальними особами*	2,51	2,42	2,25	2,43	2,72
Ефективність легальної структури (право бізнесу, громади обговорювати, оскаржувати нормативні та регулятивні акти)*	2,89	3,18	2,96	3,29	2,79
Інформування бізнесу щодо змін в економічній політиці*	2,98	3,1	4,32	3,25	3,34

* Найвищий рівень – 1; найнижчий рівень – 7.

Складено автором на основі джерел: [5; 8]

Зокрема, інститут демократизації регіональної влади в Україні не тільки суттєво відстає від аналогічного зарубіжних сусідів, а й, на відміну від останніх, має негативну тенденцію.

Доволі слабкі зрушення у вітчизняному регіональному інституційному середовищі відбулися і в сфері податкового навантаження, зокрема «несистемні» перевірки з боку податкових органів, неефективна та заплутана податкова система слугують значною перепорою на шляху розвитку бізнесу.

Так, в регіонах України загальна податкова ставка сягає 58,4% від прибутку, тоді як аналогічний показник в Польщі складає 40,2%. Найбільшими часовими витратами в регіонах України супроводжуються і процедури сплати податків, зокрема 848 годин, на відміну, скажімо, від 202 годин у Румунії. Високою залишається кількість податків і зборів (99 одиниць), яка в Угорщині коливається на рівні 14. Інституційні рамки регулювання зовнішньо-торговельних відносин у вітчизняних регіонах потребують коригування у плані скорочення кількості документів, зниження вартості контейнерних перевезень, зменшення кількості днів на здійснення експортно-імпорتنних операцій.

Зазначені інституційні індикатори свідчать про недостатнє лобіювання регіональної влади інтересів вітчизняних учасників ЗЕД, недорозвиненість прикордонної інфраструктури, слабкий інституційний діалог у сфері державно-приватного партнерства.

Спільні інституційні проблеми в досліджуваних регіонах демонструють адміністративне втручання, фаворитизм влади, слабкість громадянського суспільства, міжінституційного діалогу.

Так, за показником адміністративного навантаження українські регіони посідають передостаннє місце вслід за румунськими сусідами, що поряд із слабкою демократизацією регіональної влади свідчить про доволі обмежене використання інших важелів інституційного менеджменту в регіональному господарстві. Зокрема, про недостатність чи нерозвиненість громадських інституційних важелів регіонального управління свідчать низькі показники ефективності легальної структури та інформування бізнесу в досліджуваних регіонах.

Інститут фаворитизму регіональної влади в Україні порівняно з аналогічним в регіонах сусідніх країн розвинений найкраще, хоча і з незначним відривом, що свідчить про наявність традицій укладання неформальних угод між владою та бізнесом в усіх досліджуваних регіонах.

Представлений аналіз інституційних індикаторів регіональної економіки дає підстави для виявлення інституційних переваг та недоліків інституційного середовища в регіонах України. Так, в регіонах України у порівнянні із сусідніми регіонами країн-членів ЄС існує лише одна інституційна перевага – легальні права бізнесу і безліч інституційних недоліків, що вимагає не тільки формальної трансформації регіональної інституційної системи за стандартами ЄС, а й переформатування механізму інституційної політики регіону, який би передбачав, насамперед, реалізацію принципу реальної ефективності регіональних інститутів.

Висновки. Запропонована методика аналізу регіонального інституційного середовища України дозволила комплексно оцінити його вади у політичній, соціальній, економічній та правовій сферах. Зокрема у політичній сфері такими є радянська система адміністративно-територіального поділу, превалювання командної моделі розподілу повноважень, подвійна інституціоналізація (президентський намісник та самоврядна влада). У правовій - «конвеєрна гонка» законодавчих змін із численними «заторами», поправками та юридичними колізіями; слабкість регіонального законодавства щодо вирішення питань регіонального розвитку; правозастосовний безпорядок. У соціальній - «бідноцентриська» соціальна політика; висока диференціація доходів населення; державна монополія в соціальній політиці, захист інтересів соціальної «ексклюзії», адресна допомога, «точкові» соціальні реформи, декларативний характер соціальної політики, «квазі-послуги» (нав'язані, корупційні). В економічній сфері - високі трансакційні витрати щодо оперування «пучком» прав власності та превалювання неформальних ділових практик; неформальні схеми монополізації економіки, регламентованість економічної діяльності, проблеми вільного входження на ринок; низька частка малого бізнесу у валовому регіональному продукті, складні реєстраційні, ліцензійні, дозвільні процедури, неефективне оподаткування та пільгові системи підтримки самозайнятості.

Основні проблеми адаптації регіональних інститутів ЄС в Україні такі:

1. В політичній сфері - небезпека автаркії регіонів та втрати привілейованих статусів окремих міст та регіонів; відсутність чи недостатність фінансово-матеріальних ресурсів та ефективних засобів впливу на центральні органи влади; превалювання губернаторських повноважень в управлінні регіональним розвитком та галузевий підхід.
2. В правовій сфері - недостатність фахівців, знань та необхідної процедури синхронізації інституційних нововведень на національному та регіональному рівнях; відсутність координації між національними і регіональними суб'єктами правотворчої діяльності; слабкі механізми примусу до виконання національних та регіональних нормативно-правових актів.
3. В соціальній сфері - фрагментарна політика розв'язання соціальних проблем; відсутність універсальної соціальної спрямованості політики перерозподілу регіональних доходів; відсутність чіткої типології, процедур та регламентів надання національних та регіональних/муніципальних публічних послуг, слабкі компетенції регіональної влади у вирішенні соціальних питань, нерозвиненість державно-приватного партнерства та слабка роль об'єднань громадян та юридичних осіб у вирішенні питань соціального розвитку регіону.
4. В економічній сфері - декларативний характер правового захисту прав власності, в т.ч. слабка контрактна система, корумпована влада, рентоорієнтований бюрократичний апарат; феномен квазіфеодалізму (злиття влади і бізнесу та лобіювання монопольних прав «еліт»); наявність великої кількості контролюючих органів та їх повноважень щодо втручання у господарську діяльність підприємств; неефективність регулюючих та розвиткових інститутів.

Подальші дослідження із зазначеної проблематики доцільно спрямовувати у напрямку розширення та поглиблення інформаційно-статистичної бази щодо оцінювання макро-, мікро- та мезоінституційного середовища України із відповідним методологічним обґрунтуванням.

Література

1. Красильников О.Ю. Импорт институтов экономической власти в современной России / Современное общество: человек, власть, экономика: Материалы науч. конф. преподавателей и студентов фак. соц. и гум. наук СГУ. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2005. - Ч. 1. - С. 127 – 135.
2. Hofstede G. Cultures and Organizations.- Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
3. Cornell S., Kalt J. Where does Economic Development Really Come From? Constitutional Rule Among the Contemporary Sioux and Apache // Economic Inquiry. 1995. Vol. XXXIII.
4. Кирдина С.Г. Модели экономики в теории институциональных матриц // Экономическая наука современной России. - № 2 (37). - 2007. - С. 34-51.
5. Электронный ресурс: режим доступа: www.freedomhouse.org
6. Электронный ресурс: режим доступа: <http://www.heritage.org>
7. Электронный ресурс: режим доступа: <http://www.transparency.org>
8. Электронный ресурс: режим доступа: <http://www.gcr.weforum.org>
9. Электронный ресурс: режим доступа: <http://info.worldbank.org/governance>
10. Электронный ресурс: режим доступа: <http://www.doingbusiness.org>